

Pohorje včeraj, danes, jutri

Matjaž Jež, Simona Kaligarič, Jurij Gulič

O naravi Pohorja in o njenem ohranjanju je *Proteus* že pisal. To je bila zdaj že znamenita petindevdesetka, dvojna številka 57. letnika (9 in 10), ki je izšla junija leta 1995. V njej je na 48 straneh, od 331 do 379, poleg uvoda nanizanih še dvanajst prispevkov, ki so predstavili posamezna področja narave. Na koncu je bil dodan predlog *Naravnega parka Pohorje*, ki naj bi bil zavarovan kot regijski park. Območje parka je bilo predstavljeno tudi na pregledni karti, ki prikazuje predlagani park s površino 40.000 hektarov in njegovo ožje območje s površino 11.000 hektarov.

Na naslovnici omenjene številke *Proteusa* je zanimiv znak zelene barve: pretrgani rastlinski list, ki je spet s sponko. Znak simbolizira naravo, ki jo je človek že prizadel, vendar ji zdaj skuša pomagati. To je bil simbol drugega *Evropskega leta varstva narave*, ki mu je bilo to leto namenjeno, vsebinski poudarek pa je bil na varstvu narave zunaj zavarovanih območij. Želja pripravljavcev pohorskega parka je sicer bila, da bi strokovno gradivo v obliki tematskih člankov izšlo v reviji *Varstvo narave*, vendar to žal ni bilo mogoče. Revija je bila takrat v obdobju mirovanja in tako je *Proteus* rešil njeno čast in objavil predlog ustanovitve *Naravnega parka Pohorje*. V letu 2020 smo obeležili petindvajsetletnico tega dogodka in hkrati stoletnico izida *Spomenice*, prvega slovenskega naravovarstvenega programa. Ker je bilo o *Spomenici* ob tej priložnosti veliko govora drugje, jo bomo v tem prispevku omenili le toliko, kot je potrebno, da povzamemo izhodišče za Pohorje.

Spomenico danes poznamo v obliki knjižice na 34 straneh, ki je izšla leta 1995 kot ponatis s komentarjem. Knjižico je uredil Peter Skoberne, spremno besedo pa je napisal

Stane Peterlin. Takrat smo obeležili 75-letnico spomenice. Tudi ponatis nosi znak *Evropskega leta varstva narave*, saj je izšel kot eden od skoraj sto malih projektov, ki jih je Ministrstvo za okolje in prostor financiralo v tem letu.

Izvirna *Spomenica* je izšla 30. junija leta 1920 v *Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo*. To je bila prva številka tega časopisa, ki ga je izdajalo Muzejsko društvo. *Spomenica* je natisnjena na straneh od 69 do 75. Pripravilo jo je trinajst strokovnjakov, članov *Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov*, podpisal pa jo je dr. Stane Beuk, vodja *Odseka*. Nastala je že pred objavo, saj jo je *Odsek* 20. januarja leta 1920 predložil takratni pokrajinski vladi za Slovenijo v Ljubljani. V oddelku B avtorji *Spomenice* predlagajo, da se določijo trije *sredogorski ali gozdni varstveni parki*. Na prvem mestu je naveden pragozd kneza Windischgraetza nad Oplotnico pri Lukanji, kar je seveda na Pohorju. Za enak namen so predlagani tudi pragozdni predeli na Kočevskem in Snežnik.

Za pragozd kneza Windischgraetza je v nadaljevanju navedeno, da naj ostane še naprej neizkoriščani pragozd, ki postane s tem varstveni park. Danes tega pragozda žal ni več, pa tudi ne vemo natančno, kje je bil in kakšen obseg je imel. Po nepotrjenih ustnih virih naj bi bil posekan v prvih letih po drugi svetovni vojni, ko so v gozdovih delale posebne frontne brigade. Vsekakor bi bilo zanimivo usodo tega pragozda podrobneje raziskati po arhivskih virih.

S *Spomenico* pa se prizadevanja *Odseka za ohranjanje narave na Pohorju* niso prenehala. Že v naslednji številki *Glasnika* (23. decembra leta 1923) zasledimo v prispevku dr. Frana Kosa na strani 64, da naj se na Pohorju za namene *barskega prirodnega varstvenega parka poskuša pridobiti zanimive dele močvirij*.



Barjansko smrekovje. Foto: Samo Jenčič.

Pravo botanično odkritje pa prinaša *Glasnik IV., V. in VI.* z dne 24. decembra leta 1925. Na straneh od 56 do 62 lahko v poglavju *Slovstvo* beremo prispevek dr. Frana Dolšaka, ki je pripravil obširni povzetek znamenite knjige botanika dr. Augusta Hayeka iz leta 1913 (*Pflanzengeographie von Steiermark*). Hayek v njej opisuje zemljepisno geološke, klimatološke (podnebjeslovne) in zgodovinsko razvojne značilnosti rastlinstva Štajerske in pri tem večkrat omenja tudi Pohorje. Podrobno predstavlja tudi rastlinske združbe na Štajerskem in kot posebnost omenja šotna barja (*Sphagneta*) na Pohorju, na katerih uspevata tudi ruševje (*Pinus mugo*) in rjasti sleč (*Rhododendron ferrugineum*), ta samo na barjih. Opisuje tudi gozdove Pohorja in pove, da je v nižjih legah obdano z mešanim gozdom, v višjih legah pa so na vzhodu krasna bukovja, na zahodu jelovi

in smrekovi gozdovi, vrhove pa pokrivajo gorski pašniki in tu in tam »šotne grezi z ruševjem«. Kot znamenite pohorske rastline omenja še nepravi sršaj (*Asplenium adulterinum*) in kijastolistni sršaj (*A. cuneifolium*) na serpentinitu ter alpski goltec (*Tozzia alpina*) in oranžno škržolico (*Hieracium aurantiacum*) na gorskih pašnikih.

V letniku VII. in VIII. iz leta 1927 zasledimo poziv Frana Dolšaka *Za varstvo prirode na Pohorju*. Tukaj se avtor sklicuje na številne pobude, da bi se tako kot v primeru Doline Triglavskih jezer uredilo nekaj podobnega tudi na Pohorju, »da bi se zaščitili oni deli te gorske pokrajine, kjer se nam prikazuje živa priroda v posebno izrazitih podobah svoje vrste in katere se bistveno ločijo od onih izpod Triglava in v okolišu Sedmerih jezer, kjer prevladujeta apnik in pestra flora južnih apneniških Alp, kamnine pa, ki tvorijo gorsko

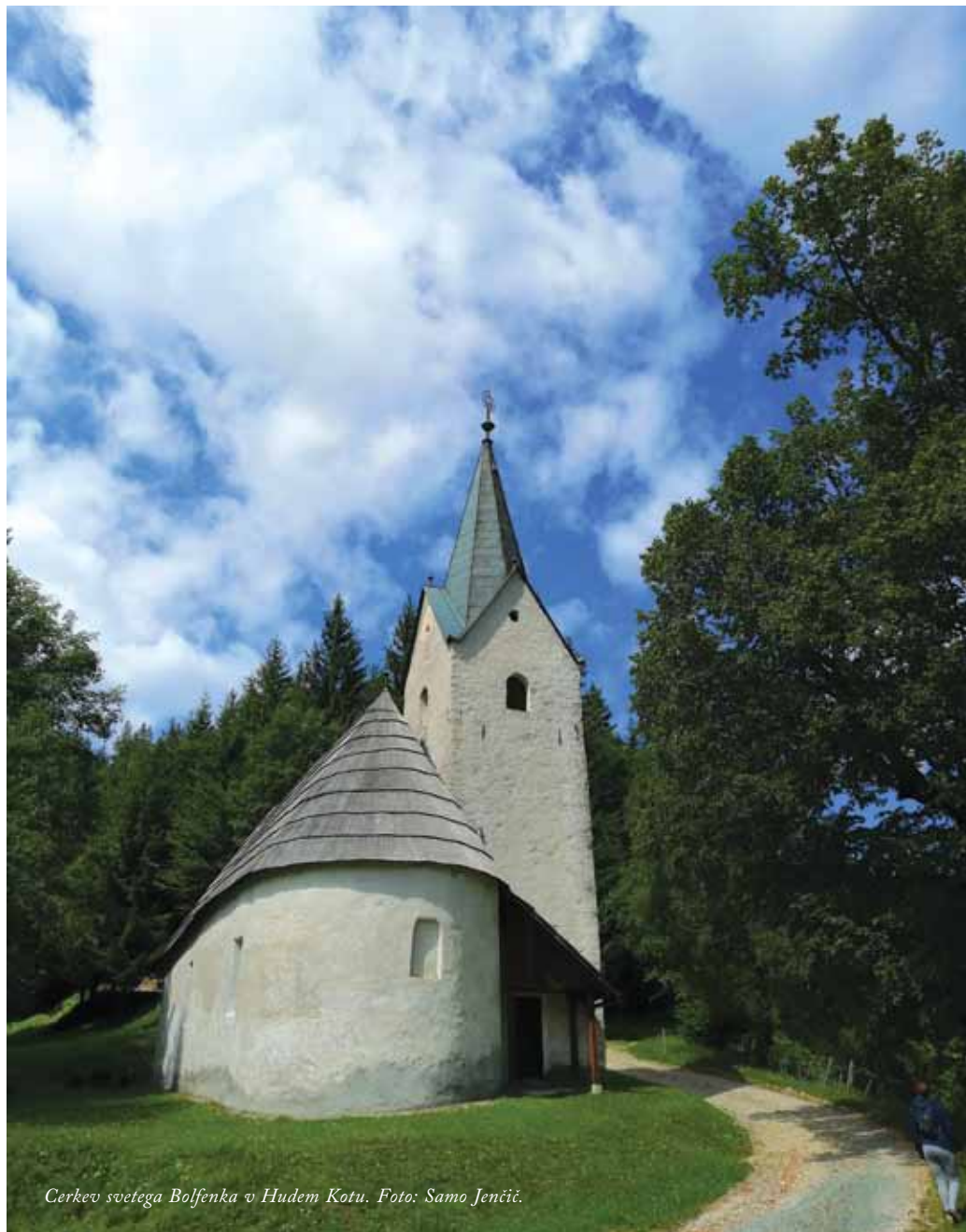


Ribniško jezero. Foto: Samo Jencič.

gmoto vseh pohorskih vrhov, obstoje po večini iz silikatov».

V nadaljevanju Dolšak podrobno opisuje barja na Klopnem vrhu, pri Ribniškem jezeru in Lovrenških jezerih.

Ob tem poudarja posebni pomen ostankov nekdanje glacialne flore, ki jo predstavljajo: ruševje (*Pinus mugo*), rjasti sleč (*Rhododendron ferrugineum*), panonski svišč (*Gentiana pannonica*), zlati petoprstnik (*Potentilla au-*



Cerkev svetega Bolfenka v Hudem Kotu. Foto: Samo Jenčič.

rea), alpski dvorednik (*Diphasiastrum alpinum*) in islandski lišaj (*Cetraria islandica*). Območje ovršnih trat označuje kot subalpinske trate z značilno travo volk (*Nardus stricta*), kjer je tudi veliko islandskega lišaja (*Cetraria islandica*). Dodaja še značilnice subalpinskih travnikov: zlati petoprstnik (*Potentilla aurea*), alpski goltec (*Tozzia alpina*), prisekani ušivec (*Pedicularis recutita*), jajčasti repuš (*Phyteuma ovatum*), gorska arnika (*Arnica montana*), navadna gorska ločika (*Cicerbita alpina*), Waldsteinov osat (*Cirsium waldsteini*), brkata zvončica (*Campanula barbata*) in v najvišjih legah tudi oranžna škržolica (*Hieracium aurantiacum*). Kot največjo posebnost omenja nenavadni kamnokreč (*Saxifraga paradoxa*) kot domnevni relikv (ostanek) tople terciarne flore na Vitanskem Pohorju ob Hudinji.

Tako smo imeli že sredi dvajsetih let prejšnjega stoletja dobro utemeljeno pobudo za zavarovanje Pohorja, ki bi ji z današnjega zornega kota lahko očitali le to, da je bila enostranska in da ni ustrezno vključevala tudi živalstva. Temu plodnemu obdobju je sledilo daljše obdobje, ko družbene razmere niso bile naklonjene varstvu narave (dikatura Kraljevine Jugoslavije, druga svetovna vojna). Šele s postopnim razvojem naravovarstvene službe po letu 1945 so nastale razmere, ko je bilo mogoče ponovno obuditi prizadevanja za zavarovanje Pohorja.

Leta 1959 je bil ustanovljen Zavod za spomeniško varstvo Maribor, od leta 1965 pa je bil na njem redno zaposlen prvi naravovarstvenik Mirko Šostarič. Od leta 1978 dalje je bil na tem zavodu zaposlen Matjaž Jež, kasneje pa še drugi sodelavci, ki smo delovali na Pohorju.

Leta 1980 smo na tedanjem Zavodu za spomeniško varstvo izdelali *Ekološko študijo vzhodnega Pohorja*, ki je postala vzorec za nadaljevanje dela. Leta 1987 smo tako izdelali *Strokovne osnove za razglasitev naravnega parka Pohorje*. Še istega leta smo jih predstavili strokovni javnosti na Republiškem srečanju konservatorjev v Mariboru, nato

pa smo jih z manjšimi dopolnitvami leta 1988 predložili Ministrstvu za kulturo, ki je bilo takrat pristojno za področje varstva narave. Ministrstvo žal ni poskrbelo za zavarovanje Pohorja, ampak je zahtevalo dopolnitev s smernicami razvoja parka. Tako je leta 1993 nastal drugi elaborat, *Naravni park Pohorje – koncept razvoja s smernicami za razglasitev*. Takrat je bil ustanovljen tudi odbor naravnega parka Pohorje, v katerem so bili predstavniki vseh pohorskih občin, zavoda in ministrstva. Leta 1995 je prišlo na republiški ravni do večjih organizacijskih sprememb, po katerih je za naravo postalo pristojno ministrstvo za okolje. To je pri Zavodu za urbanizem v Mariboru naročilo izdelavo *Ureditvenega načrta območja bodočega parka*, ki je bil izdelan leta 1998 kot tretji uradni predlog za zavarovanje Pohorja. Sledil je nov krog usklajevanja z vsemi deležniki, ki se je zaključil leta 2000 s podpisom sporazuma med občinami in Ministrstvom za okolje in prostor. Žal zaradi nesoglasij med občinami in ministrstvom tudi takrat brez napovedanega zaključka – ustanovitve naravnega parka.

V tem času je potekala ponovna reorganizacija naravovarstva. Leta 1999 je bil sprejet novi *Zakon o varstvu narave*, leta 2000 pa je začel delovati novoustanovljeni Zavod Republike Slovenije za varstvo narave, dotakratni regionalni zavodi pa so postali območne enote novega zavoda. Hkrati so začele potekati tudi priprave na sprejem evropskih naravovarstvenih direktiv. Tako je tudi ta priložnost zavarovanja Pohorja morala počakati, saj je ministrstvo ocenilo, da zavarovanje po takratnih predpisih ne bi bilo smiselno, ker bi ga morali že v naslednjih letih spreminjati in prilagajati evropski zakonodaji.

In res, od leta 1999 do leta 2004 se je v slovenskem naravovarstvu zgodilo veliko sprememb in dosežen je bil napredek, tako v organizacijskem kot na strokovnem področju. Leta 2002 je bil sprejet posodobljeni »rdeči seznam« ogroženih rastlinskih in živalskih



*Pohorje, Šumik - Trije hlebi.
Foto: Samo Jenčič.*

vrst, leta 2004 pa so mnoge ogrožene vrste postale zavarovane. Istega leta smo dobili še naravne vrednote, ekološko pomembna območja in območja *Natura 2000* po *Direktivi o pticah* in *Direktivi o habitatih*. Vse to se je poznalo tudi pri vrednotenju narave Pohorja. Potrdilo se je, da je tudi po novo postavljenih, vseevropskih merilih narava resnično pomembna, vredna in potrebna za varovanja in tudi učinkovitega upravljanja. Po vzpostavitvi novih razmer po letu 2004, ko je Slovenija postala članica Evropske unije, so se ponudile nove priložnosti za nadaljevanje priprav na ustanovitev Pohorskega parka. Zavod za varstvo narave je skupaj z mnogimi strokovnimi partnerji,

lokalnimi skupnostmi in prebivalci sodeloval v nizu projektov, katerih naloga je bila dopolniti poznavanje narave in prispevati k ohranitvi njenih najbolj ogroženih delov. Nekateri izmed teh projektov so bili usmerjeni v obnovo naravnih procesov, habitatov (življenjskih prostorov) ali nekdanjih praks, ki so omogočale obstoj značilnih pohorskih življenjskih okolij in vrst v njih, na primer projekti *WETMAN – Ohranjanje in upravljanje sladkovodnih mokrišč v Sloveniji*, *SUPPORT – Trajnostno upravljanje Pohorja*, *LIFE to Grasslands – Življenje travniščem*. Drugi so se osredotočali predvsem na iskanje priložnosti za lokalno prebivalstvo v naravi prijaznih, trajnostnih oblikah kmetovanja in

drugih dejavnosti, ki prispevajo k ohranjanju narave, hkrati pa omogočajo preživljanje ljudi. V projektu *NATREG - Kako upravljati varovana območja narave*, da bodo postala priložnost za trajnostni razvoj, je bila v sodelovanju s številnimi sodelujočimi skupnostmi, organizacijami in posamezniki s Pohorja izdelana tudi *Vizija trajnostnega razvoja »zelene« ponudbe (narava in kulturna dediščina) Turističnega (projektne) območja Pohorja 2030*. Prav vsi projekti in tudi ostale aktivnosti pa so imele namen vzpostaviti zaupanje in sodelovanje med sodelujočimi, še posebej pa med strokovnimi ustanovami, lokalnimi skupnostmi in prebivalci Pohorja. Tako so bile vzpostavljene tudi ugodnejše razmere za ustanovitev parka. Leta 2016 je nastala nova pobuda šestih občin o ustanovitvi varovanega območja Pohorja. Na tej podlagi se pripravlja *Uredba za razglasitev Regijskega parka Pohorje*.

Upamo, da bo po dobrih sto letih od *Spomenice* in prve pobude za zavarovanje Pohorja, tudi končno ustanovljen.

Da bi predstavili dopolnitve poznavanja narave Pohorja v slabem četrto stoletju, od prvega »pohorskega« *Proteusa* do danes, je zdaj pred nami nova pohorska številka. Po obsegu in vsebini je veliko bogatejša in tudi evropsko naravnana, saj temelji tudi na uresničevanju obeh evropskih direktiv, *Direktive o pticah* in *Direktive o habitatih*. Poleg tega upošteva tudi vse domače varstvene usmeritve glede varstva naravnih vrednot ter ogroženih rastlinskih in živalskih vrst.

Ob tem pa ne smemo pozabiti, da ohranjanje narave pomeni predvsem delo z ljudmi, saj jo samo ljudje lahko uničimo in samo ljudje lahko ohranimo.



Mag. Matjaž Jež je biolog in naravovarstvenik. Posveča se preučevanju narave ter pripravi predlogov in pobud za njeno ohranjanje. Glavni območji njegovih naravovarstvenih prizadevanj sta Mura in Pohorje. Že od mladosti se ukvarja tudi s preučevanjem metuljev in sodeluje pri različnih društvenih aktivnostih. Zadnja leta se posveča podrobnemu raziskovanju dnevnih in nočnih metuljev Pohorja, od leta 2012 pa izvaja spremljanje ogrožene vrste borovničeve bledice (*Argiades optilete*).



Simona Kaligarič je univerzitetna diplomirana biologinja, zaposlena na Zavodu Republike Slovenije za varstvo narave. Od leta 2013 vodi mariborsko enoto. Poklicno namenja posebno pozornost varovanju vodnih okolij in rastlin v severovzhodni Sloveniji in je avtorica več strokovnih prispevkov. Vodila ali sodelovala je pri številnih mednarodnih projektih varstva narave v Sloveniji. Dejavno si prizadeva za varovanje posebej ogroženih območij z medsektorskim sodelovanjem in vključitvijo prebivalcev ter vseh, ki jih narava zanima.



Dr. Jurij Gulič je diplomiral iz gozdarstva ter doktoriral iz ekologije prostoživečih živali na Biotehniški fakulteti v Ljubljani. Poklicne izkušnje obsegajo delo na področju ohranjanja narave. Dejavno deluje pri številnih projektih, pri čemer sta mu aplikativna ekologija in varstvo biotske raznovrstnosti v ospredju zanimanja. Do leta 2019 je bil zaposlen na Zavodu Republike Slovenije za varstvo narave. Trenutno deluje na področju zelenega turizma.